

Sekeljubileet av Finlands inkorporering i det ryska imperiet

Finsk och rysk historiepolitik i konflikt 1909

Hundraårsminnet av vårt lands förenig med ryska riket infaller snart. Man märker det gudnås såvisst på tonen i en del ryska prässorgan, med deras tal om "Finlands underkuvande" i det förflutna och i den närmaste framtiden.¹

DETTA CITAT UR *ÅBO UNDERRÄTTELSE*R från 1909 belyser hur den rysk-finska politiska konflikt som präglade årtiondena före Finlands självständighet blev synlig också i historiekulturen, såsom firandet av historiska jubileer. Det året uppmärksammades på både ryskt och finskt håll att det hade gått ett sekel sedan Finland, efter Sveriges nederlag mot Ryssland i finska kriget 1808–1809, införlivades i det ryska imperiet som ett storfurstendöme. Den ryska överheten tillskrev dock 1809 års geopolitiska omvälvning en helt annan betydelse än nationellt sinnade finländare. Genom att jubileet firades i en tid av politiska motsättningar blev det till ett vapen i en politisk kamp, som förutom frågan om vad som hade hänt 1809 även aktualiserade frågan om Finlands samtida och framtida statsrättsliga ställning inom det ryska imperiet.

I den här essän analyserar jag utifrån beskrivningar och debatter i rysk och finsk offentlighet det finsknationella respektive det rysk-nationella historiebruket som omgav hundraårsminnet av Finlands inkorporering i det ryska imperiet. Jag ställer följande frågor: Vilka innebörder tillskrev den ryska överheten respektive nationellt sinnade finländare de händelser som hade utspelat sig hundra år tidigare, och vilka politiska agendor drev de två parterna? På vilka platser och i

1. [Quasimodo], "Kaleidoskop", *Åbo Underrättelser* 10/1 1909.

vilka former firade de två parterna jubileet, och vad säger detta om maktrelationerna dem emellan? Hur materialiserades minnet av händelserna 1809 i form av monument och minnesmärken? Syftet är att belysa hur historiska jubileer används som verktyg i politiska och ideologiska konflikter samt hur maktrelationer påverkar olika parter möjligheter att i det offentliga rummet manifesteras sin egen tolkning av en händelse i det förflutna.²

Uppmärksammandet av historiska märkesår är ett av flera element som omfattas av det så kallade historiekulturella forskningsfältet. Historiska jubileer organiseras med syfte att befästa minnet av historiska händelser som tillskrivs särskilt stor betydelse för en nations kollektiva historiemedvetande. De omfattar till exempel offentliga ceremonier, ritualer och parader, resandet av minnesmärken samt publicerandet av historieverk. Jubileer gör det förflutna synligt i det offentliga rummet och samlar många människor, antingen som aktiva deltagare eller som passiva åskådare. Genom detta synliggör de också existensen av eventuella konkurrerande historietolkningar i ett samhälle, och uppmanar till reflektion kring historiska händelsers betydelser för samtiden – och ofta även för framtiden. Därmed kan jubileum även ses som ett verktyg som utnyttjas för att legitimera, eller alternativt ifrågasätta, samtida maktförhållanden.³

Hundraårsminnet av Finlands införlivande i det ryska imperiet var ett av flera statligt sanktionerade historiska jubileer som firades i det ryska riket mellan åren 1909 och 1913. Festligheterna ägde rum i en turbulent tid, som sedan sent 1800-tal hade kännetecknats av att olika antimonarkistiska och revolutionära rörelser utmanade ätten

2. Om hur maktrelationer påverkar möjligheterna för olika parter i en konflikt att ge synlighet åt sin egen historiska tolkning i offentligheten, se Peter Burke, "Co-memorations. Performing the past", Karin Tilmans, Frank van Vree & Jay Winter (eds.), *Performing the Past. Memory, History, and Identity in Modern Europe*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2010, s. 108–109, <https://doi.org/10.1515/9789048512027-007>.
3. Richard S. Wortman, *Scenarios of Power. Myth and Ceremony in Russian Monarchy II. From Alexander II to the Abdication of Nicholas II*, Princeton: Princeton University Press 2000, s. 421–422; Burke, "Co-memorations", s. 108–109. Allmänt om bland annat historiska jubileers betydelse för nationsbygget under årtiondena före första världskriget, se Eric Hobsbawm, "Mass-producing traditions. Europe, 1870–1914", Eric Hobsbawm & Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 1983, s. 263–307.

Romanovs autokratiska styre i Ryssland. Den sviktande tilltron till enväldet hade nått ett lågvattenmärke efter Rysslands katastrofala nederlag i det rysk-japanska kriget 1904–1905, som tvingat Nikolaj II att göra avkall på sin absoluta makt. Jubileerna blev ett sätt för den ifrågasatta regimen att stärka det socialt, politiskt och geografiskt splittrade rikets enhet och legitimera sin egen makt. Nikolaj II ville lyfta fram den avgörande roll tidigare regenter hade spelat för Rysslands storhet genom att visa hur de hade bidragit till imperiets geografiska expansion och försvarat det mot fiender.⁴

Från 1907 blev de historiska jubileerna allt fler och mer påkostade. Särskilt uppmärksammades segerrika slag som den ryska armén hade utkämpat i krig där Ryssland haft framgång. Två sekel hade förflutit sedan stora nordiska kriget 1700–1721, som resulterat i att Ryssland erövrade Baltikum och Finlands sydöstra delar av Sverige. Tvåhundraårsminnet av slaget vid Poltava (1709) och den ryska erövringen av Viborg (1710) uppmärksammades stort i Ryssland.⁵ På motsvarande sätt firades hundraårsminnet av slag som utspelade sig under Rysslands segerrika krig mot Frankrike 1812; ett krig som i rysk historiskrivning benämns det fosterländska kriget. Det förrevolutionära jubileumsfirandet nådde sin kulmen 1913 när man uppmärksammade Romanovdynastins trehundra år på den ryska tronen.⁶

De rysknationella narrativen kring jubileerna stod ofta i konflikt med det kollektiva finländska historiemedvetande som hade tagit form

4. Se t.ex. K.N. Tsimbaev, "Jubilee mania in late nineteenth- and early twentieth-century Russian society", *Russian Studies in History* 47, 2008:2, s. 14–16, <https://doi.org/10.2753/RSH1061-1983470202>; Wortman, *Scenarios of Power*, s. 421–422.
5. Se t.ex. Tsimbaev, "Jubilee mania"; Maria Lähteenmäki, "Satunnaisesti venäläinen Viipuri". Kampailu julkisuudesta toisena sortokautena", Marko Lamberg, Ulla Piela & Hanna Snellman (toim.), *Satunnaisesti Suomessa*, Kalevalaseuran vuosikirja 97, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2018, s. 271–272; Sven Hirn, *Strövtåg i österled. Kulturbistoriska studier*, Helsingfors: Söderström & C:o 1963, s. 116–124. Det fanns även planer på att på finsk mark fira sjöslaget vid Rälax (1714), men dessa förföll på grund av första världskrigets utbrott. Se Johanna Wassholm, "Storslagen seger eller ärofyllt nederlag? Slaget vid Rälax 1714 i svensk, rysk och finsk historiekultur", Nils Erik Villstrand & Kasper Westerlund (red.), *Stor seger – litet nederlag? Perspektiv på sjöslaget vid Rälax 1714*, Meddelanden från Sjöhistoriska institutet vid Åbo Akademi 34, Åbo: Åbo Akademi 2015, s. 143–144.
6. Tsimbaev, "Jubilee mania", s. 14–16; Wortman, *Scenarios of Power*, s. 421–422. I samband med jubileerna publicerades en mängd påkostade historiska verk om de händelser som firades.

under 1800-talet parallellt med den finländska historieskrivningen.⁷ I vissa fall förklarades de avvikande uppfattningarna av att Ryssland i samband med den historiska händelse som firades hade representerat fienden för finländarna, såsom var fallet under stora nordiska kriget när Finland ännu var en del av Sverige. I andra fall handlade det om att ryssar och finländare tillskrev en historisk händelse och dess följder helt olika betydelser. Just detta var kärnan i de motsatta uppfattningar som man på ryskt, respektive finskt håll, hade om hur hundraårsjubileet av Finlands inkorporering i det ryska imperiet borde uppmärksammas.

Sekeljubileet 1909 har väckt begränsat intresse i tidigare historieskrivning. Det har kort berörts av Tuomo Polvinen i en artikel om den ryska statsministern Pjotr Stolypins roll i jubileumsarrangemangen och av Osmo Jussila i boken *Venäläinen Suomi* från 1983.⁸ För egen del har jag tidigare behandlat temat i en kort översikt på engelska.⁹ Det sekeljubileum som firades 1909 noterades däremot inte i samband med märkesåret 2009, när man i Sverige, Finland och Ryssland tillsammans uppmärksammade tvåhundraårsminnet av finska kriget och de geopolitiska omvälvningar det orsakat. Detta trots att ett av märkesårets uttalade syften var att bredda den tidigare forskningen, som i huvudsak hade fokuserat på krigshistoria och politisk historia, till att även omfatta historiebruket kring händelserna.¹⁰

7. Om bakgrunden till den politiska konflikten, se t.ex. Juhani Mylly, *Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*, Turku: Kirja-Aurora 2002, s. 201–205.

8. Tuomo Polvinen, "Haminan rauhan satavuotismuisto ja P. A. Stolypin", *Historiallinen Aikakauskirja* 58, 1960:1, s. 110–115; Osmo Jussila, *Venäläinen Suomi*, Porvoo: WSOY 1983, s. 61–64. Vad beträffar historiska jubileer har större intresse riktats mot tvåhundraårsjubileet av Rysslands erövring av Viborg under stora nordiska kriget 1910, som likaså omgavs av en politisk kontrovers. Se t.ex. Jussila, *Venäläinen Suomi*, s. 42–54; Hirn, *Strövtåg i österled*, s. 116–124.

9. Johanna Wassholm, "Conflicting pasts. The political uses of history by Russians and Finns during the centenary of the Diet of Porvoo and Peace of Hamina in 1909", *Revue d'Histoire Nordique* 21, 2015:2, s. 177–191.

10. Om denna ambition, se Max Engman, "1808–1809 i eftervärldens ögon", Max Engman (red.), *Fänrikens marknadsminne. Finska kriget 1808–1809 och dess följder i eftervärldens ögon*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2009, s. 18. Allmänt om historiska märkesårs varierande betydelser, se även Ingmar Lindaräng, "Några perspektiv på jubileumsfiranden med anledning av Märkesåret 1809", *Historisk Tidskrift för Finland* 95, 2010:1, s. 174–186.

För att använda ett begrepp av Peter Burke kan man säga att sekeljubileet av Finlands inkorporering i det ryska imperiet blev till ett slags "minneskrig", där parterna i den politiska konflikten använde motstridiga historienarrativ som vapen.¹¹ En analys av de offentliga debatterna kring minnesåret och de sätt på vilket jubileet i praktiken firades belyser därmed hur ett historiskt märkesår blir en arena för konkurrerande historietolkningar.

MINNEN I KONFLIKT – GARANTERADE GRUNDLAGAR ELLER VILLKORSLÖST UNDERKUVANDE?

För [Finlands folk] är undertecknandet af Fredrikshamns fredstraktat icke det centrala, det betydelsefullaste eller det särskildt minnesvärda af 1809 års händelser. För oss måste Borgå landtdag och de där ömsesidigt gifvna försäkringarna utgöra det grundläggande momentet vid Finlands förening med det ryska riket.¹²

I juli 1909 fäste en skribent i *Hufvudstadsbladet* läsarnas uppmärksamhet vid hur olika den ryska överheten respektive finländarna tolkade de händelser som hundra år tidigare hade förvandlat Finland från en svensk riksdel till ett särförvaltat ryskt storfurstendöme. Året 1909 representerade för båda parterna ett historiskt märkesår men åsikterna om vilken händelse som skulle uppmärksammas gick isär. Frågan fick en särskild politisk tyngd eftersom det ryska trycket mot Finlands särställning inom imperiet åter hade hårdnat inför märkesåret, efter den liberalisering som följt på den så kallade första förryskningsperioden 1899–1905.¹³

I den finländska historieskrivningen, som avspeglade nationens kollektiva historiemedvetande, framställdes Borgå lantdag som den händelse som hade lagt grunden för Finlands ställning inom det ryska imperiet. Enligt denna tolkning hade Rysslands kejsare Alexander I

11. Burke, "Co-memorations", s. 108–109. Burke nämner de spanska och finska inbördeskrigen och deras följder som exempel på så kallade "minneskrig", där olika underordnade narrativ konkurrerade med ett dominerande narrativ.

12. "Årets hundraårsminne", *Hufvudstadsbladet* 21/7 1909.

13. Osmo Jussila, *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*, Helsinki: WSOY 2004, s. 712–715.

garanterat att finlänarna skulle få behålla den svenska tidens grundlagar och samhällsskick genom sitt tal i Borgå, och det avgivna löftet ansågs förplikta också hans efterträdare på den ryska tronen. Utifrån denna konstitutionella tolkning var storfurstendömet att betrakta som en separat statsrättslig enhet, inte en rysk provins.¹⁴ Vid tiden för sekeljubileet 1909 representerade i synnerhet senatorn och professorn Johan Richard Danielson-Kalmari den här ståndpunkten inom den finländska historieskrivningen. I sina historieverk hade han, med utgångspunkt i de garantier som Alexander I gett den finska nationen, formulerat de historiska argument som under rättskampen användes för att försvara Finlands autonoma ställning inom imperiet.¹⁵

Den finska tolkningen stod i strid med den rysknationella synen på hur händelserna 1809 hade format relationen mellan imperiet och storfurstendömet. I stället för lantdagen i Borgå betonades på ryskt håll vikten av det fredsfördrag som Ryssland och Sverige hade slutit i Fredrikshamn i september 1809, och som fastslog att Sverige villkorslöst överlämnade sina sex östliga län åt Ryssland. Enligt den här tolkningen saknade lantdagen relevans för relationen mellan storfurstendömet och imperiet, eftersom fredsfördraget gjorde slut på kriget och omkullkastade allt som eventuellt hade överenskommits i Borgå. Denna uppfattning hade blivit alltmer etablerad i rysk historieskrivning från slutet av 1800-talet, när det uppstod ett behov av att skapa ett historiskt narrativ som fungerade som motvikt till den finska "statsidén" som växte sig allt starkare.¹⁶

Stor betydelse för hur den ryska tolkningen av fredsfördraget i Fredrikshamn formades hade Kesar Filippovitj Ordins historieverk *Pokorenije Finljandij* från 1889, vars titel i svensk översättning lyder "Finlands underkuvande".¹⁷ Inför sekeljubileet publicerade den i Finland verksamma juristen och officeraren Michail Borodkin en bok om

14. Jussila, *Suomen suuriruhtinaskunta*, s. 466.

15. Päiviö Tommila, *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*, Porvoo: Werner Söderström 1989, s. 168–171.

16. I det ryska historiemedvetandet överskuggades finska kriget och dess följder länge av betydelsen av det så kallade fosterländska kriget mot Frankrike 1812. Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, s. 168–171.

17. Ibid. J. R. Danielson-Kalmari publicerade 1890 ett "svar" på Ordins bok: *Finlands förenig med Ryska riket. Med anledning af K. Ordins arbete "Finlands underkuvande"*, Borgå: WSOY 1890.

Finlands historia under Alexander I:s tid, som gick i Ordins anda.¹⁸ I *Hufvudstadsbladet* framställdes verket som ett försök att i Ryssland väcka intresse för Finlands ställning inom imperiet. Reaktionära krafter hade redan en tid yrkat på att den ryska regeringen borde "fira" hundraårsjubileet genom att rätta till det "misstag" som begicks 1809 när Finland tillförsäkrades en inre autonomi.¹⁹

Ordin och Borodkin var båda amatörhistoriker och kända för att polemisera mot den finska "statsiden", bland annat i egenskap av Finlandskorrespondenter för ryska tidningar som drev en antifinsk agenda.²⁰ Deras verk om Finlands historia bidrog till att man i den ryska offentligheten började framställa händelserna 1809 i termer av "erövring", "underkastelse" och "underkuvande".

De avvikande rysknationella och finsknationella uppfattningarna om vilken händelse som hade spelat den avgörande rollen för att reglera det statsrättsliga förhållandet mellan storfurstedömet och imperiet 1809 kom att bli ett tvistefråga i samband med sekeljubileet 1909. I den spända atmosfären hade båda parter i konflikten behov av att betona sin egen tolkning av händelserna och ge den synlighet i det offentliga rummet.²¹ När finländarna således önskade uppmärksamma de "minnesrika dagarna i Borgå" i mars 1809,²² ville den ryska överheten i storfurstendömet fira undertecknandet av fredstraktaten i Fredrikshamn i september 1809 som ledde till Finlands "villkorslösa erövring". På så vis kan man betrakta uppmärksammandet av hundraårsminnet av händelserna 1809 som ett exempel på hur ett historiskt märkesår

18. Michail Borodkin, *Istorija Finljandii. Vremja imperatora Aleksandra I*, S.-Peterburg: Gosudarstvennaja Tipografija 1908. Verket ingår i Borodkins bokserie i sex delar om Finlands historia, som sträcker sig från Peter I:s till Alexander II:s regering.

19. "Ett bidrag till sekelminnet", *Hufvudstadsbladet* 31/1 1909.

20. Christoffer Sundman, "Sanningar och tendenser, smädelser och själv censur. Michail Borodkin och den finländska pressen åren 1890–1906", *HLS* 98, 2023, s. 142–143, 146–147, <https://doi.org/10.30667/hls.121846>. Närmare om Borodkins och Ordins bidrag till debatten om Finlands statsrättsliga ställning, se Jussila, *Suomen suuriruhtinaskunta*, s. 541–595.

21. En motsvarande konflikt hade vuxit fram beträffande tolkningar av finska kriget 1808–1809. Osmo Jussila, "Från ärolöst till ärorikt. 1808–1809 års krig med ryska ögon", Max Engman (red.), *Fänrikens marknadsminne. Finska kriget 1808–1809 och dess följder i eftervärldens ögon*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2009.

22. "En officiell sekelfest", *Nya Pressen* 17/9 1909. Se även t.ex. "Årets hundraårsminne", *Hufvudstadsbladet* 21/7 1909.

framhäver de motstridiga betydelser som olika grupper i splittrade samhällen tillskriver specifika händelser i det förflutna. När en grupp firar en händelse som formar dess historiska identitet, väcks hos motparten ett behov av att offentligt ge uttryck för ett motminne.²³

ETT UN DANTRÄNGT FINSKT MINNE – SEKELJUBILEET AV BORGÅ LANTDAGS ÖPPNANDE

[F]osterlandsvänner stannar vid den 29 mars, ty den dagen för 100 år tillbaka stadfäste Alexander I i Borgå domkyrka den gamla svenska konstitutionen, hvilken möjliggjort utvecklingen i Finland under det sista seklet och ensam förmår trygga framåtskridandet. [...] Dagen gick oförmärkt förbi; det fanns ingen anledning till glädjeyttringar.²⁴

I en artikel rubricerad ”Landtdagsbref”, som publicerades i *Borgåbladet* i september 1909, framhöll en anonym skribent att det enda hundraårsminne finländarna under året hade orsak att uppmärksamma var öppnandet av Borgå landtdag, som hade ägt rum den 29 mars 1809. Samtidigt antydde han att dagen inte hade blivit det storskaliga jubileum som finländarna hade hoppats på.²⁵ Reinhold von Willebrand, landtdagsman och långvarig utgivare av *Finsk Tidskrift*, var en av många opinionsbildare som beskrev landtdagen som ett av den finska nationens ”största och ljusaste” historiska minnen. Han framhöll att minnesårets huvudfest därför självfallet borde äga rum i Borgå domkyrka – på den plats där Alexander I hade garanterat de grundlagar som enligt finsk tolkning i hundra år hade utgjort ”bålverket för [finländarnas] nationella tillvaro”.²⁶

Att hundraårsdagen av Borgå landtdags öppnande inte blev den storstilade fest som många finländare hade hoppats på förklaras av det maktspel som alltid påverkar firandet av historiska jubileer. I synnerhet

23. Tsimbaev, ”Jubilee mania”, s. 15; Burke, ”Co-memorations”, s. 108–109.

24. ”Landtdagsbref”, *Borgåbladet* 23/9 1909.

25. Ibid.

26. R. F. von Willebrand, ”Borgå landtdag”, *Finsk Tidskrift* 35, 1909:3, s. 194. För inlägg med samma budskap, se t.ex. ”Fredrikshamnsmindet”, *Hufvudstadsbladet* 25/7 1909; ”Borgå landtdags öppnande. Ett betydelsefullt sekelminne”, *Hufvudstadsbladet* 28/3 1909; Kustavi Grotenfelt, ”Porvoon valtiopäivän satavuotismuisto”, *Valvoja* 29, 1909:4, s. 359–369.

i samhällen där olika historiska narrativ konkurrerar om synlighet i det offentliga rummet, har olika parter sällan likvärdiga möjligheter att ge synlighet åt sin egen tolkning av en historisk händelses betydelse. På grund av de politiska spänningar som präglade de rysk-finska relationerna 1909 ville den ryska överheten inte ge finländarna fritt spelrum att uppmärksamma Borgå lantdag. Den finsknationella tolkningen av lantdagens betydelse stod i strid med den rysknationella historieskrivningens tolkning, som i början av 1900-talet framställde finländarna som "separatister", som motarbetade imperiets intressen.²⁷

Redan i början av 1909 gjorde den ryska statsministern Stolypin kejsaren uppmärksam på att finländarna i mars planerade att fira Alexander I som skaparen av en separat finsk stat, något som han beskrev som en lögn och en förvrängd tolkning av den historiska sanningen. Stolypin hävdade att den ryska auktoriteten i storfurstendömet skulle undermineras om finländarna tilläts fira lantdagen officiellt. Kejsaren höll med om detta och gav order om att den ceremoni i Borgå som var under planering inte fick ges officiell status eller förmedla något politiskt budskap. Finlands generalguvernör Vladimir von Boeckmann gavs i uppdrag att informera de finska myndigheterna om bestämmelsen. Denne påminde upprepade gånger storfurstendömet senat om att alla ceremonier som man ämnade arrangera måste vara småskaliga, samt ha en strikt inofficiell och opolitisk karaktär.²⁸

På grund av de ryska myndigheternas strikta hållning hade finländarna inget annat val än att tona ned de ceremonier som ordnades med anledning av lantdagens öppnande den 29 mars. Firandet var inte koordinerat på statlig nivå och de evenemang som ordnades var inofficiella till sin karaktär och ägde rum inomhus. På grund av detta kunde stora folkmassor inte samlas för att fira tillsammans och synligheten i det offentliga rummet blev begränsad.²⁹ Småskaliga evenemang, i samband med vilka man framhöll betydelsen av de garantier Alexander I vid lantdagen hade gett Finland folk, arrangerades förutom i Borgå ändå på flera andra håll i storfurstendömet. Åbo hovrätt hedrade minnet av lantdagen under en plenarsession som

27. Mylly, *Kansallinen projekti*, s. 208–219.

28. Polvinen, "Haminan rauhan satavuotismuisto", s. 110–111; Jussila, *Suomen suuriruhtinaskunta*, s. 142.

29. Jussila, *Suomen suuriruhtinaskunta*, s. 142–143.

omfattade tal på svenska och finska och avslutades med hovrättsledamöternas hyllning till Alexander I.³⁰ Även studentkåren vid Kejserliga Alexanders Universitetet i Helsingfors ordnade en minnesfest, där professor Kustavi Grotenfelt höll ett tal om lantdagens betydelse och historikern Eirik Hornborg ett annat om finska kriget 1808–1809.³¹ På många mindre orter, till exempel i Hangö, uppmärksammades hundraårsdagen av lantdagens öppnande genom mindre evenemang i skolor och i andra samlingslokaler.³²

Den finska pressen nämnde i sin rapportering om årsdagen sällan explicit att den ryska överheten hade förbjudit finländarna att fira dagen officiellt. Däremot framhöll till exempel Reinhold von Willebrand att den rådande politiska atmosfären hämmade finländarnas festlust. Enligt honom förde det ryska trycket mot Finland invånarnas tankar till den ”tid af sorg och nöd, bekymmer och mörk ovisshet” som hade präglat stämningarna under finska kriget. Lika osäker som Finlands framtid hade varit under kriget, kändes den nu, hundra år senare.³³ En annan skribent hävdade att finländarna med säkerhet skulle ha firat de positiva minnen som Borgå lantdag väckte med ett mera storartat jubileum, om inte ”tidsförhållandenas tryck omöjliggjort detta och låtit glädjekänslorna förtvina.”³⁴

Trots att hundraårsdagen av Borgå lantdags öppning uppmärksammades i Finland, uteblev alltså det storskaliga firandet. Detta berodde dels på att den ryska överheten hade förbjudit ett officiellt firande, dels på att det ryska politiska trycket mot Finlands särställning hämmade viljan att fira. I offentligheten rapporterades snarare om vad som skulle ha firats den 29 mars om bara den politiska atmosfären varit gynnsammare, än om ett firande som i verkligheten hade ägt rum.³⁵

30. ”Sekelminnet av Borgå lanttdag”, *Västra Finland* 30/3 1909.

31. ”Hundraårsdagen af Borgå lantdags öppnande”, *Hufvudstadsbladet* 28/3 1909.

32. ”100 års dagen”, *Hangö-Bladet* 30/3 1909.

33. Willebrand, ”Borgå lanttdag”, s. 192. Redan flera år tidigare hade man på finskt håll haft planer på att uppmärksamma hundraårsjubileet med en industriutställning i Helsingfors, men dessa planer förföll när den politiska konflikten tog fart. Se ”Tidningsuttalanden om fredstraktaten i Fredrikshamn”, *Hufvudstadsbladet* 19/9 1909.

34. ”Tidningsuttalanden om fredstraktaten i Fredrikshamn”, *Hufvudstadsbladet* 19/9 1909.

35. ”Lantdagsbref”, *Borgåbladet* 23/9 1909.

Med tanke på den betydelse lantdagen tillskrevs i det finländska historiemedvetandet verkar dagen för en stor del av storfurstendörets invånare ha passerat relativt obemärkt.

MINNET AV FREDRIKSHAMNSFREDEN – RYSK MAKTDEMONSTRATION

Den ryska överheten i Finland hade 1909 bättre möjligheter än finländarna att bestämma på vilka platser och under hurdana former sekelmannt av händelserna 1809 fick firas. Den order genom vilken myndigheterna i början av året hade förbjudit finländarna att uppmärksamma Borgå lantdag officiellt hängde samman med en förordning utfärdad av Nikolaj II på uppmaning av Stolypin. Den stadgade att officiellt firande under jubileumsåret endast fick äga rum i september, det vill säga den månad då fredstraktaten i Fredrikshamn hade undertecknats.³⁶ I juli informerade den ryska överheten att freden i Fredrikshamn skulle firas med militärparader på de orter där ryska trupper var förlagda och med minnesgudstjänster i storfurstendörets samtliga kyrkor.³⁷

Huvudfesterna skulle äga rum den 17 och 18 september. Den 17 september skulle jubileet firas i Fredrikshamn, det vill säga på den ort där fredsförhandlingarna hade förts och där fredsfördraget hade undertecknats. Följande dag, den 18 september, skulle firandet fortsätta i storfurstendörets huvudstad Helsingfors, som också var säte för den ryska generalguvernören i Finland. På så sätt lyfte man från ryskt håll dels fram den ort där de historiska händelserna för hundra år sedan hade ägt rum, dels den ort som symboliserade den samtida ryska makten över Finland. Jubileets officiella karaktär framhävdes av ett kejserligt manifest daterat den 17 september, som innehöll ett uttalande av Nikolaj II om anledningen till firandet. Manifestet publicerades av senaten i de officiella tidningarna och i storfurstendörets författningssamling.³⁸ Eftersom just undertecknandet av fredstraktaten

36. Polvinen, "Haminan rauhan satavuotismuisto", s. 110–111.

37. "Fredrikshamnsfredens sekelmannt", *Fredrikshamns Tidning* 31/7 1909. Militärer av 64 olika vapenslag i grupper av 25 man och cirka 650 officerare förväntades närvara vid festligheterna i september.

38. "Sekelmannt av freden i Fredrikshamn", *Åbo Underrättelser* 17/9 1909. Manifestet

i Fredrikshamn var den händelse det ryska firandet framhävde, benämndes märkesåret i den ryska offentligheten "fredsjubileet".³⁹

Det ryska jubileet var statligt och strikt organiserat uppifrån. I både Fredrikshamn och Helsingfors tilldelades militären och den ortodoxa kyrkan centrala roller när det gällde att demonstrera den ryska makten. Firandet i Fredrikshamn den 17 september bestod av gudstjänst och själamässa för de i kriget stupade soldaterna på förmiddagen, följt av en kyrklig procession och militärparad på stadens torg. Den ryska flaggan hissades på det så kallade "Fredstornet" invid torget, där man felaktigt påstod att fredsfördraget hade undertecknats. För att framhålla kopplingen till året 1809 vaktades tornet av soldater klädda i uniformer som hade använts i ryska armén under Alexander I:s tid. Ryska örlogsfartyg som låg förankrade i hamnen sköt salut och elevenna i den ryska skolan i Fredrikshamn framförde den ryska nationalhymnen. På eftermiddagen ordnades aktiviteter för officerare och soldater och dagen avslutades med bal och fyrverkerier.⁴⁰

Festligheternas officiella karaktär framhävdes genom Finlands generalguvernör Vladimir von Boeckmanns närvaro. Denne återvände till Helsingfors med ett specialtåg som avgick sent på kvällen, för att också hinna ta del av firandet i huvudstaden följande dag. Liksom i Fredrikshamn stod även en högtidlig gudstjänst med själamässa för de ryska soldater som stupat i finska kriget på jubileumsprogrammet i Helsingfors. Mässan åtföljdes av en kyrklig procession till Senatstorget. Ryska trupper som var samlade på torget paraderade förbi generalguvernören, och krigsfartygen i hamnen sköt salut. I ceremonin deltog även höga tjänstemän, inklusive den finska senatens gammalfennomanska ledamöter, samt ledande personer från stadens ryska samfund.⁴¹

Det finska bidraget till festligheterna var begränsat och ansvaret för arrangemangen låg hos senaten. När generalguvernören i juli

publicerades i flera tidningar den 18 september 1909, se t.ex. "Fredrikshamnsfredens 100-årsminne", *Hufvudstadsbladet* 18/9 1909.

39. Polvinen, "Haminan rauhan satavuotismuisto", s. 110–111.

40. "Sekelminnet", *Fredrikshamns Tidning* 18/9 1909; "Hundraårsminnet af Fredrikshamnsfreden", *Fredrikshamns Tidning* 22/9 1909; Jussila, *Suomen suuriruhtinaskunta*, s. 141; Jussila, *Venäläinen Suomi*, s. 62–63.

41. För rapportering om festligheterna i Helsingfors, se t.ex. "Tidningsuttalanden om fredstraktaten i Fredrikshamn", *Hufvudstadsbladet* 19/9 1909. Se även Jussila, *Suomen suuriruhtinaskunta*, s. 141; Jussila, *Venäläinen Suomi*, s. 62–63.

informerade om de ryska jubileumsplanerna, hade han bett senaten att inkomma med "förslag till sagda minnes firande" på finskt håll. I sitt svar meddelade senaten att minnesdagen skulle uppmärksammas genom flaggning och illumination av offentliga byggnader samt med minnesgudstjänster i landets kyrkor.⁴² I den finländska pressen kritiserades den gammalfennomanska senatens vilja att bidra till det ryska "fredsjubileet" tämligen öppet. Kritiska skribenter betonade att senaten inte åtnjöt det finska folkets förtroende och att den därmed inte representerade den finska nationen, i synnerhet inte den patriotiskt sinnade delen av det. Senatorerna anklagades för att stödja en rysk nationalistisk historiesyn som ensidigt framhöll de positiva följder som införlivandet i det ryska imperiet hade haft för den finska nationens utveckling. Att senaten gjorde detta i en tid då "det ryska oket" vägde tyngre än någonsin tidigare, ansågs vara förkastligt.⁴³

Däremot kritiserade den finländska pressen inte direkt den ryska överhetens vilja att fira Fredrikshamnfreden. Skribenter i den konstitutionella pressen uttryckte rentav en viss förståelse för ryssarnas önskan att "högtidlighålla sekelminnet" av fredsslutet för att hos "den nu levande generationen återupplifva minnet" av den för Ryssland viktiga historiska händelsen.⁴⁴ Samtidigt uttryckte man ogillande för det politiska budskap jubileet förmedlade och betonade att det finska folket inte hade vare sig orsak, avsikt eller vilja att delta aktivt i firandet. Som en förklaring till denna ovilja angavs samma orsak som hade lyfts fram i samband med det anspråkslösa firandet av hundraårsminnet av Borgå lantdag i mars: den ryska överhetens ständigt pågående försök att kringskära Finlands särställning inom riket.⁴⁵

42. "Årets hundraårsminne", *Hufvudstadsbladet* 21/7 1909. Generalguvernörens skrivelse och senatens svar refererades i samma nummer av tidningen: "Sekelminnet af freden i Fredrikshamn", *Hufvudstadsbladet* 21/7 1909.

43. "Det skall illumineras", *Tammerfors Nyheter* 21/7 1909. I sammanhanget kritiserades även den fennomanska historieskrivningen för att ha framställt införlivandet i det ryska imperiet som en positiv händelse för Finlands utveckling. I detta narrativ hade betydelsen av de svenska grundlagarna och den svenska samhällsordningen, vilka de konstitutionella betonade, hamnat i skymundan.

44. "En officiell sekelfest", *Nya Pressen* 17/9 1909.

45. "Årets hundraårsminne", *Hufvudstadsbladet* 21/7 1909; "Sekelminnet af freden i Fredrikshamn", *Hufvudstadsbladet* 22/7 1909.

Den närvarande tiden med dess otaliga försök att hämmande ingripa i landets utveckling och kringskära dess constitution är ej [...] egnad att stämma sinnet för de festligheter, som härstädes och annorstädes nu begås till firandet af sekelminnet.⁴⁶

Hade det inte varit för det politiska förtrycket, och för att ryssarna inte hade tillåtit finländarna att i samma omfattning fira hundraårsminnet av Borgå lantdag, så skulle finländarna, enligt dessa artiklar, inte ha varit ovilliga att delta i det ryska firandet.⁴⁷ Som ytterligare en orsak till det finska ointresset angavs att den händelse som uppmärksammades, de rysk-svenska förhandlingarna och undertecknandet av fredstraktaten i Fredrikshamn, hade avgjorts mellan Sverige och Ryssland. Eftersom representanter för den finska nationen på inget sätt hade varit involverade i överläggningarna, hade minnet av dem och dess följder "alltid lämnat [Finlands] folk kallt".⁴⁸ Ur finskt perspektiv överskuggades minnet av Fredrikshamnsfördraget därför av vikten av Borgå lantdag.⁴⁹

Eftersom man i praktiken inte kunde förhindra det ryska firandet, var konstitutionellt sinnade finländare som ville protestera mot de ryska festligheterna hänvisade till alternativa metoder. Ett sätt att protestera var att inta en likgiltig inställning. Detta tog sig uttryck till exempel i en sparsam rapportering om det ryska jubileet: medan *Finländskaja Gazetas* sidor vid tiden för jubileet fylldes av långa och detaljerade reportage om de planerade och förverkligade festligheterna,⁵⁰ var den finska pressens rapportering kring samma

46. "Sekelminnet", *Fredrikshamns Tidning* 18/9 1909.

47. "Sekelminnet af freden i Fredrikshamn", *Hufvudstadsbladet* 22/7 1909; "Sekelminnet af Fredrikshamnsfreden", *Hufvudstadsbladet* 20/9 1909, citerar *Russkije Vedomosti*.

48. "Årets hundraårsminne", *Hufvudstadsbladet* 21/7 1909.

49. Från finskt perspektiv bidrog fredstraktaten inte med något nytt till det som redan hade överenskommit vid Borgå lantdag. "En officiell sekelfest", *Nya Pressen* 17/9 1909; "Dagens hundraårsminne", *Åbo Underrättelser* 18/9 1909; "Sekelminnet af freden i Fredrikshamn", *Hufvudstadsbladet* 22/7 1909. I en artikel likställdes den överenskomelse som hade ingåtts i Borgå med engelsmännens Magna Charta: "Aftäckningen af Alexander I:s staty i Borgå domkyrka", *Tammerfors Nyheter* 29/3 1909.

50. *Finländskaja Gazeta* 1(14)/9 1909; 3(16)/9 1909; 5(18)/9 1909; 6(19)/9 1909; 8(21)/9 1909; 10(23)/9 1909; 12(25)/9 1909. Den dubbla dateringen avser den julianska kalendern som användes i Ryssland och den gregorianska kalendern som användes i Finland.

händelser slående kortfattad.⁵¹ I stället publicerade finsk press under hela året, även vid tiden för det ryska jubileet i september, stora mängder detaljerade artiklar om händelserna vid Borgå lantdag.⁵² Betydelsen av lantdagen gavs på så sätt större utrymme i tidnings-spalterna än rapporterna om det ryska firandet.

På ett mera explicit plan kunde man också förespråka bojkott, en metod som uppfattades som ett slags ”krigföring utan vapen”. Bojkott som en politisk strategi hade blivit vanlig i slutet av 1800-talet och även de finländska konstitutionella utnyttjade bojkotter som en form av passivt motstånd i sin kamp mot förryskningen.⁵³ Metoden tillämpades även i samband med de historiska jubileer som den ryska överheten i Finland firade i början av 1900-talet.⁵⁴

I vilken omfattning det förekom en organiserad bojkott mot det ryska ”fredsjubileet” 1909 framgår inte av källorna, men den nationellt sinnade ryska pressen var inte sen att anklaga finländarna för att bojkotta ”fredsjubileet” och framställa dem som fientligt inställda mot Ryssland. En skribent i *Golos Pravdy*, en av de ryska tidningar som var kända för sin antifinska agenda och vars artiklar ofta refererades i finsk press, hävdade rentav att dagen för fredsjubileet i Fredrikshamn hade förvandlats till ”en dag av ondska och hat mot det ryska imperiet”.⁵⁵ I *Rossija*, en annan tidning med liknande agenda, påstod i sin tur en skribent att de flesta finländare hade hörsammat den finska

51. ”Sekelminnet”, *Fredrikshamns Tidning* 18/9 1909; ”Hundraårsminnet af Fredrikshamnsfreden”, *Fredrikshamns Tidning* 22/9 1909.

52. Se t.ex. ”100-årsminnet. Studentkårens fest”, *Hufvudstadsbladet* 30/3 1909; ”Borgå lantdag. Ett hundraårsminne”, *Östra Nyland* 31/3 1909; ”Haminan rauha”, *Haminan Sanomat* 16/9 1909; ”Haminan rauhansopimus. Satawuotismuisto”, *Suomalainen Kansa* 17/9 1909.

53. Steven Duncan Huxley, *Constitutionalist Insurgency in Finland. Finnish 'Passive Resistance' against Russification as a Case of Nonmilitary Struggle in the European Resistance Tradition*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1990, s. 169–170. För ett praktiskt exempel på hur bojkott användes som ett politiskt vapen under åren kring sekelskiftet 1900, se t.ex. Johanna Wassholm, ”Peddling and politics. Russian itinerant traders in the Russo-Finnish conflict, 1899–1901”, *Journal of Finnish Studies* 25, 2022:2, s. 293–299, <https://doi.org/10.5406/28315081.25.2.06>.

54. Jussila, *Venäläinen Suomi*, s. 61; Rainer Knapas, ”Derussifieringen av Helsingfors efter 1918”, Tom Gullberg & Kaj Sandberg (red.), *Medströms – motströms. Individ och struktur i historien*, Helsingfors: Söderströms 2005, s. 290–291.

55. Artikeln i *Golos Pravdy* citerad i ”Sekelminnet af Fredrikshamnsfreden”, *Hufvudstadsbladet* 20/9 1909.

pressens uppmaningar att ”hålla sig på distans” från ”den galejan”, det vill säga de ryska jubileumsfestligheterna. Kritik riktades även mot att de offentliga byggnaderna i Helsingfors under jubileumsdagen hade varit svagare upplysta än på en vanlig helgdag som en form av protest, trots att den finska senaten hade beordrat illumination.⁵⁶

I den finska offentligheten associerades ”fredsjubileet” explicit med den ryska överhetens ambition att hävda sin makt över storfurstendömet. I en artikel med rubriken ”En officiell sekelfest” i *Nya Pressen*, som publicerades efter de ryska huvudfesterna i september, konstaterade skribenten att ”det ryska reaktionära lägret” hade utnyttjat jubileet för att i själva verket fira ”den andra eröfringen af Finland”. Detta var en anspelning på den ryska agendan, vars mål var ”den finska statliga autonomins upphäfvande och vårt lands närmare införlivande i den ryska statskroppen”. I sammanhanget kopplades minnet av Fredrikshamnfreden således både till samtiden och framtiden på ett sätt som är typiskt för jubileumsfirandet. ”Så sluta sig nu vid denna officiella festlighet minnena af hvad som skett för hundra år tillbaka till förhoppningarna på hvad man anser vara omedelbart förestående.”⁵⁷

DET HISTORISKA MINNET MATERIALISERAT

Ett minnesmärke i en eller annan form öfver de händelser som för hundra år sedan ledde till [Finlands] upphöjande bland nationernas antal, hade ej behövt vara en omöjlighet i detta landet.⁵⁸

Resandet av monument och minnesmärken är en vanlig form av historiekultur. Liksom firandet av historiska jubileer var detta ett viktigt inslag i nationsbygget som tog fart i slutet av 1800-talet. Syftet med monumenten var att påminna om och bevara minnet av personer eller händelser som spelat en särskilt viktig roll för nationens

56. Kort notis i *Nya Pressen* 23/9 1909. En av de tidningar som i *Golos Pravdy* anklagades för att ha uppmanat till bojkott var *Pohjan Poika*. Enligt en korrespondent för tidningen hade finländarna på jubileumsdagen förvisso inte ”släckt ljusen och nedtagit flaggorna”, såsom de i *Pohjan Poika* hade uppmanats att göra. Däremot uppgavs att befolkningen ”ändå absolut afhöll sig från deltagande i festen”.

57. ”En officiell sekelfest”, *Nya Pressen* 17/9 1909.

58. Citatet är hämtat ur en krönika i *Nya Pressen* 30/1 1909 som bland annat behandlar ”Det resvosyska minnesmärket”.

fortlevnad och utveckling.⁵⁹ Genom att materialisera det historiska minnet ville nationsbyggarna väcka respekt, beundran eller rädsla för den egna nationen, samt stärka det kollektiva historiemedvetandet.⁶⁰ Monumentprojekt initieras ofta med anledning av historiska märkesår. Precis som andra manifestationer av det historiska minnet i samband med jubileer, blir också statyer, byggnader och andra typer av minnesmärken lätt föremål för kontrovers i samhällen som präglas av konkurrerande historietolkningar. Och precis som andra inslag i jubileumsfirandet erbjuder de ett sätt för den härskande regimen att legitimera och demonstrera sin makt i förhållande till underordnade grupper.⁶¹

Även i samband med sekeljubileet av Finlands införlivande med det ryska imperiet tog såväl den finska som den ryska parten i det pågående "minneskriget" initiativ till att resa minnesmärken för att i det offentliga rummet ge synlighet åt sin tolkning av det som hade hänt för hundra år sedan. På finskt håll fanns planer på att resa en staty över Alexander I, som i den finska historiekulturen hade börjat framställas som en av garanterna för storfurstendömetts särställning inom imperiet på grund av de löften som han avgett vid Borgå lantdag. Till minnet av hans brorson Alexander II, som på 1860-talet hade sammankallat storfurstendömetts lantdag för första gången sedan 1809, hade man på finskt initiativ rest ett storslaget monument på Senatstorget i Helsingfors redan 1894. Statyn hade spelat en viktig symbolisk roll för finländarnas kamp mot förryskningen under ofärdsåren 1899–1905.⁶²

59. Se t.ex. Liisa Lindgren, *Monumentum. Muistomerkkien aatteita ja aikaa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2000, s. 9–12.

60. Riitta Kormano, *Sotamuistomerkki Suomessa. Voiton ja tappion modaalista sovittelua*, Turun yliopiston julkaisuja C 396, Turun yliopisto: Turku 2014, s. 49. Inte sällan avbildade monumenten krig – antingen genom att lyfta fram hjältar som utmärkt sig i strid eller dem som offrat sina liv för nationen.

61. Ulf Zander, "Läroböcker i sten. Historiedidaktiska aspekter på monument och minnesmärken", Klas-Göran Karlsson & Ulf Zander (red.), *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*, Lund: Studentlitteratur 2004, s. 37.

62. Om Alexander II:s staty som en finsk nationell symbol, se t.ex. Päiviö Tommila, *Suuri adressi*, Porvoo: WSOY 1999, s. 105–110; Sofia Aittomaa, "Monumenten över Alexander II i Helsingfors och Peter den store i Viborg. Två olika öden – likheter och olikheter", *Historisk Tidskrift för Finland* 102, 2017:2, s. 198–200.

Tanken att uppföra ett monument till ära av Alexander I hade presenterats efter utfärdandet av det ryska februarimanifestet 1899 som de konstitutionella ansåg hade upphävt Finlands autonomi.⁶³ Efter sekelskiftet 1900 gick planerna i stå, men de aktualiserades på nytt när hundraårsjubileet av Borgå lantdag närmade sig. Den här gången förverkligades projektet. Uppdraget att skulptera statyn gavs åt Walter Runeberg, den finska nationalskalden Johan Ludvig Runebergs son, som även hade utfört statyn över Alexander II i Helsingfors. I jämförelse med denna, utfördes statyn över Alexander I i ett mindre format och den placerades inomhus i Borgå domkyrka. Statyn stod färdig att avtäckas i samband med den anspråkslösa ceremoni som ordnades i samband hundraårsdagen av Borgå lantdags öppnande den 29 mars 1909.⁶⁴ Platsen var väl lämpad för statyn, eftersom det var på just denna plats som Alexander I hade gett Finlands invånare de garantier som nationellt sinnade finländare ansåg utgöra grunden för storfurstendömet autonomi.⁶⁵ Statyns syfte var att för all framtid påminna finländarna om "den ädle och hans verk".⁶⁶

På grund av det mindre formatet och placeringen inne i domkyrkan kom statyn över Alexander I inte att få en lika stor betydelse som symbol för finländarnas motstånd mot förryskningen som statyn över Alexander II i Helsingfors. Trots detta såg den ryska överheten inte statyn som oproblematisht. Generalguvernören hade gett instruktioner om att statyn fick avtäckas endast på villkor att en eventuell inskription på piedestalen, om en sådan planerades, sändes till kejsaren för godkännande på förhand. Det är inte känt om initiativtagarna hade

63. Lars Nyström, *Nationalskulptören Walter Runeberg*, Borgå: s.n. 2008, s. 168–169. En kolossalbyst föreställande Alexander I hade placerats i solennitetssalen i Akademihuset i Åbo redan 1814. Därifrån flyttades bysten till Kejsarliga Alexanders Universitetets solennitetssal när universitetet flyttade till Helsingfors efter 1827. Om kolossalbysten, se Sofia Aittomaa, "Alexander I:s kolossalbyst. Från lojalism via avrussificering till rehabilitering", *Historisk Tidskrift för Finland* 98, 2013:4, s. 431–443.

64. Nyström, *Nationalskulptören Walter Runeberg*, s. 168–169. Statyn finansierades av konsulerna A. Eklöf och G. L. Söderström.

65. "Ett sekelminne i Borgå", *Hufvudstadsbladet* 20/3 1909. Talet vid avtäckningstillfället hölls av senatoren Otto Donner.

66. Se t.ex. "Avtäckningen af Alexander I:s staty i Borgå domkyrka", *Tammerfors Nyheter* 29/3 1909.

tänkt sig en inskription, men Polvinen ser generalguvernörens order som en möjlig orsak till att statyn saknar en sådan.⁶⁷

På samma sätt som den ryska överheten hade större makt än finländarna att bestämma över det officiella jubileumsfirandet, hade den större makt att materialisera sin historiska tolkning av 1809 års händelser i det offentliga rummet. I Fredrikshamn hade ryssarna redan 1900 restaurerat ett så kallat flaggtorn, som tidigare hade varit en del av stadens bastion, i en stil som gjorde att det till det yttre påminde om tornet på Viborgs slott. Så småningom hade det restaurerade flaggtornet börjat kallas för Fredstornet för att framhäva den i Fredrikshamn undertecknade fredstraktatens betydelse för de finsk-ryska relationerna. Trots att detta var en förvrängning av historien – fördraget hade i verkligheten inte undertecknats i tornet – gjordes kopplingen mellan platsen och händelsen ännu starkare under jubileumsåret. I samband med festligheterna i staden i september 1909 fästes marmorplattor på tornets väggar. På dessa hade man graverat in namnen på de ryska trupperna som hade deltagit i erövringen av Finland och ett antal slag under finska kriget som varit segerrika för den ryska armén.⁶⁸

Fredstornet i Fredrikshamn väckte ingen större kontrovers i offentligheten, men det gjorde däremot ett monumentprojekt som inför jubileet initierades i Helsingfors. I början av 1909 blev det känt i offentligheten att några ryssar som var bosatta i Helsingfors och anfördes av köpmannen Nikolaj Timofej Rezvoj, hade tagit initiativ till att uppföra ett "fredskapell" och en minnessten invid den ortodoxa kyrkan på Skatudden med anledning av hundraårsjubileet. Syftet uppgavs vara att "förhårliga hundraårsminnet af [Finlands] förening med ryska riket". Under ledning av Rezvoj, som också stod för en del av finansieringen, utverkades hos generalguvernören tillstånd för

67. Polvinen, "Haminan rauhan satavuotismuisto", s. 142.

68. Jussila, *Venäläinen Suomi*, s. 61–62; Jussila, "Från ärolöst till ärorikt", s. 140. Våren 1909 hade en skrivelse om planerna på att fästa marmorplattor på tornets väggar och anlägga en park runt tornet sänts till guvernören i Viborgs län. Denne bad om ett utlåtande i frågan av stadsfullmäktige i Fredrikshamn, som tillsatte en kommitté för att bereda ärendet. Se "Fredstornet i Fredrikshamn och 100-årsminnet af freden", *Kotka Nyheter* 18/5 1909.

minnesmärket som skulle stå färdigt inför firandet av Fredrikshamnshundradårsjubileum hösten 1909.⁶⁹

När planerna på ett "fredskapell" på Skatudden läckte ut i offentligheten väckte de omedelbar anstöt bland nationellt sinnade finländare, inte minst därför att initiativtagaren Rezvoj från tidigare var känd som en rysk provokatör som drev en antifinländsk agenda. Kring sekelskiftet hade han skapat negativa rubriker i pressen genom att saluföra böcker och tidningar som för finländarna representerade "hvarje lögnaktig, groft tendentiös" tolkning av historien och Finlands ställning inom det ryska imperiet. Rezvoj, som öppnat sin ryska bokhandel i Helsingfors 1899, anklagades för att ha gjort sitt skyltfönster till "skådeplatsen för en högst osmaklig agitation". I affärens skyltfönster hade Rezvoj förevisat ryska tidningar som drev en antifinsk agenda, såsom *Moskovskije Vedomosti*, *Svet* och *Novoje Vremja*. Han hade också placerat ut en skylt med en text som i enlighet med en artikel i *Novoje Vremja* hävdade att ryssar utsattes för kränkningar på gatorna i Helsingfors. På finskt håll beskrevs Rezvoj som en "obildad kupets" (köpman) och en "narr" som blandade sig i politiken genom att framställa sig som en rysk "patriot".⁷⁰

När Rezvojs namn 1909 åter dök upp i offentligheten konstaterade tidningarna att den hatade generalguvernören Nikolaj Bobrikovs forna skrupelfria "hantlangare", som hade gjort sitt bästa för att få helsingforsarna att "hata ryssarna", var tillbaka.⁷¹ Att en man som han, som aldrig hade "fattat rätta innebörden af hundraårsminnet", tilläts uppföra ett monument över fredsslutet 1809, beskrevs som inget mindre än ett vanhelgande av det historiska minnet.⁷² Med kännedom om Rezvojs tidigare agitation mot storfurstendömet, påstod pressen att han snarast ville ihågkomma ett "våldsamt död", som för finländarna

69. "Ett ryskt minnesmärke i Helsingfors", *Nya Pressen* 4/1 1909. Allmänt om fredskapellet, se Riitta Pakarinen, "'Tervasan konationalismia'. Rauhan kappelin kohtalo", *Narinkka* 1996, Helsingin kaupungin museo 1997, s. 130–139.

70. "En rysk tidning om ryska bokhandlaren i Helsingfors", *Veckobladet* 22/5 1901. I artikeln refereras den ryska tidningen *Peterburgskije Vedomosti* som rapporterade att helsingforsarna numera i butikerna, förutom ryskt te, rysk tobak och ryska kattuner även kunde hitta ryska böcker.

71. "Wenäläinen muistomerkki Helsinkiin", *Turun Sanomat* 6/1 1909.

72. "En officiell sekelfest", *Nya Pressen* 30/1 1909.

hundra år senare symboliserade "en hunger som vuxit sig för stark" hos "en större nations ledare".⁷³

Förutom Rezvojs dubiösa avsikter väckte även de praktiska arrangemangen kring monumentprojektet anstöt. Det visade sig att den ryska överheten i Helsingfors hade tvångsinlöst den tomt på vilken kapellet skulle uppföras utan godkännande av stadens myndigheter.⁷⁴ I en tid då de rysk-finska relationerna diskuterades i termer av en rättskamp, blev det rättsvidriga förfarandet en viktig principfråga. Även valet av kapellets placering väckte frågor. I en artikel i tidningen *Haminan Sanomat* utgick signaturen Untamo från att ryssarna hade valt att förlägga minnesmärket till Helsingfors för att påminna finländarna om de "svarta företag och lömska intriger" som här hade utspelat sig, och som lett till att de svenska trupperna på Sveaborg kapitulerade för den ryska armén under finska kriget 1808.⁷⁵ Sveaborgs kapitulation betraktades ur rysk synvinkel som en avgörande framgång i kriget, och därmed som en bidragande orsak till att Finland kom att inkorporeras i imperiet.⁷⁶

Trots en del protester kunde monumentprojektets motståndare inte stoppa uppförandet av kapellet. Fredskapellet hann förvisso inte färdigställas till hundraårsjubileet hösten 1909, men det spelade ändå en viktig roll i firandet genom att kapellets grundsten murades den 18 september, samma dag som Fredrikshamnshundrade minnen firades i Helsingfors. Under ceremonin var platsen prydd med ryska flaggor, och en metallplatta med en inskription på ryska samt ryska mynt placerades i en behållare som murades in i grunden. Rezvoj deltog i murandet vid sidan av generalguvernören och andra höga ryska dignitärer i Helsingfors. En skribent i *Hufvudstadsbladet* noterade att ceremonin måste ha varit ett stort ögonblick för Rezvoj, som nu fick se sin idé bli verklighet och sitt namn för all framtid förknippas med ett byggnadsverk på "en vacker plats i den finska hufvudstaden".⁷⁷

73. "Wenäläinen muistomerkki Helsinkiin", *Turun Sanomat* 6/1 1909.

74. "Fredskapellet vid Uspenska katedralen", *Nya Pressen* 9/9 1909; "Expropriationen af mark för fredskapellet", *Nya Pressen* 16/9 1909. Mera detaljerat i "En officiell sekelfest", *Nya Pressen* 17/9 1909.

75. "Muuan muistomerkki-homma", *Haminan Sanomat* 9/1 1909 (uppl. A).

76. Martin Härdstedt, *Finska kriget 1808–1809*, Stockholm: Prisma 2006, s. 82.

77. "Tidningsuttalanden om fredstraktaten i Fredrikshamn", *Hufvudstadsbladet* 19/9 1909.

Även om kapellet i officiella sammanhang benämndes Fredskapellet eller Skatuddskapellet, kom det i folkmun att associeras med Rezvoj, såsom signaturen Snapphane noterade i *Nya Pressen* redan i januari 1909: "Jag sade, och alla helsingforsare säga nog lika, det 'resvojska märket'."⁷⁸

Det ryska Fredskapellet stod efter flera dröjsmål färdigt att invigas först i slutet av oktober 1913. En inskription på en stor bronsplatta på dess vägg upplyste förbipasserande om att det var ett minnesmärke över den ryska erövringen av Finland och freden i Fredrikshamn.⁷⁹ Ur finsknationellt perspektiv blev det färdiga kapellet en symbol för ryskt förtryck och en historiesyn som stod i strid med den finska.⁸⁰ Efter att Finland hade förklarat sig självständigt från Ryssland 1917 avspeglades de negativa känslorna gentemot den före detta överheten i viljan att avlägsna sådana synliga uttryck för den ryska makten som finländarna uppfattade som symboler för förtryck.⁸¹ Bland de byggnader man snabbt ville göra sig av med fanns Fredskapellet. Det skändades med tjära av studenter 1919 och revs 1920.⁸² På så sätt utgör kapellet ett typiskt exempel på hur minnesmärken, som materialiserar det historiska minnet, blir betydelsebärande i samband med maktbyten.

HISTORISKT JUBILEUM I IDEOLOGINS TJÄNST

Bland de många historiska jubileer som firades i Ryssland under åren före första världskrigets utbrott hörde sekeljubileet av Finlands införlivande i det ryska imperiet inte till de storskaligaste. I storfurstendömet blev det däremot ett vapen i en ideologisk kamp mellan motstridiga och konkurrerande historiesyner. Båda parter i den politiska

78. "En officiell sekelfest", *Nya Pressen* 30/1 1909.

79. Kormano, *Sotamuistomerkki Suomessa*, s. 76; Jussila, *Venäläinen Suomi*, s. 63. Kapellet invigdes under ett annat stort ryskt märkesår, trehundraårsjubileet av Romanovdynastins uppstigande på den ryska tronen. Finländarna bojkottade även detta jubileum. Knapas, "Derussifieringen av Helsingfors efter 1918", s. 290–291.

80. Kormano, *Sotamuistomerkki Suomessa*, s. 76; Knapas, "Derussifieringen av Helsingfors efter 1918", s. 300.

81. Om derussifieringen, se Max Engman, "Riksupplösningar och arvtagarstater – hur upplöser man ett imperium?", Max Engman (red.), *När imperier faller. Studier kring riksupplösningar och nya stater*, Stockholm: Atlantis 1994, s. 71–118; Knapas, "Derussifieringen av Helsingfors efter 1918", s. 295–302.

82. Pakarinen, "Tervasankonationalismia", s. 38–39.

konflikt som präglade de rysk-finska relationerna vid tiden för jubileet, tvingades förhålla sig till vilken händelse som skulle uppmärksammas. I den ryska överhetens intresse låg att ge synlighet åt den rysknationella tolkningen att Ryssland villkorslöst hade underkuvat Finland genom fredstraktaten i Fredrikshamn som undertecknats i september 1809. Finländarna önskade däremot uppmärksamma betydelsen av Borgå lantdag, där Alexander I hade garanterat Finlands grundlagar under våren 1809. Kejsarens regentförsäkran vid detta tillfälle var ett löfte som enligt den finska tolkningen förpliktade även hans efterträdare på den ryska tronen.

De ojämna maktförhållandena mellan parterna begränsade finländarnas möjligheter att ge sin tolkning av historien synlighet i det offentliga rummet. Den ryska överheten hade befogenhet att inskränka det finska ihågkommandet till mindre och inofficiella ceremonier på platser som inte kunde samla stora folkmassor. Sitt eget jubileum kunde överheten däremot, med kraft i ett kejsarligt reskript som stadgade att hundraårsjubileet officiellt fick uppmärksammas endast i september, fira med militär och religiös pompa både i Fredrikshamn och storfurstendömet huvudstad Helsingfors. Parternas ojämna maktrelation blev synlig också genom att den ryska överheten kunde resa monument som på ett synligt sätt materialiserade minnet av 1809 års händelser. Det så kallade Fredskapellet invid den ortodoxa Uspenskijkatedralen i Helsingfors hann inte bli färdigt till jubileet, men blev redan i planeringsskedet en hatad symbol för det ryska förtryck som många finländare upplevde vid tiden för jubileet.

Sekeljubileet av Finlands inkorporering i det ryska riket 1909 belyser hur det kollektiva historiemedvetandet inte enbart konstrueras av historieskrivningen, utan även med hjälp av historiekulturens olika uttrycksformer. Jubileer och märkesår, som omfattar bland annat ceremonier, parader och resandet av monument, intar en viktig plats bland dessa. I synnerhet i samhällen som präglas av politisk konflikt och konkurrerande historietolkningar, utnyttjas jubileer som ett verktyg för att ge det dominerande historienarrativet synlighet i det offentliga rummet och för att driva igenom politiska agendor i samtiden och framtiden.